

Гончарук В. А.,

кандидат педагогічних наук, доцент,
доцент кафедри української літератури,
українознавства та методик їх навчання

Уманського державного педагогічного університету імені Павла Тичини

ЖАНРОВО-СТИЛЬОВІ ДОМІНАНТИ МІФОТВОРЧОСТІ ОЛЕКСАНДРА ОЛЕСЯ

Анотація. У статті проаналізовано жанрово-стильові особливості поетичних творів Олександра Олеся, охарактеризовано жанрові модули медитативно-розповідної, медитативно-описової й медитативно-зображальної лірики митця, які стали виявленням його міфотворчості.

Ключові слова: поезія Олександра Олеся, міфотворчість митця, жанрово-стильові домінанти, пейзаж, портрет, елегія, романс, присвята.

Постановка проблеми. Доробок українських письменників-емігрантів певний час розглядався відірвано від літературного процесу України. Багато з них, наділених усілякими ярликами, були заборонені для вивчення, їхні твори тривалий час не видавалися. До таких належить і Олександр Олесь, творчість якого, без сумніву, містить у собі ознаки модерної літератури кінця XIX – початку XX ст.

Світогляд Олександра Олеся формувался та модифікувався під впливом різних складників: дитячих вражень від споглядання навколишнього світу й захоплення природою, зацікавленість фольклором, найбільше міфами та легендами, захоплення філософією не тільки українського, а й інших народів.

У контексті дослідження міфотворчості поета суттєвим є питання аналізу її жанрово-стильових особливостей. Розгляд жанрових модифікацій надає можливість бачення творчої еволюції письменника, виявлення глибинної сутності його творчості.

Дослідження творчості Олександра Олеся, розпочате його сучасниками: Х. Алчевською, М. Зеровим, С. Єфремовим, В. Пачовським та ін., триває й тепер (дослідження М. Неврлого, Р. Радишевського, О. Сидоренко, Р. Тхорук та ін.). Однак у літературознавчих студіях до цього часу достатньо не досліджені особливості міфопоетики Олександра Олеся й жанрово-стильова специфіка його поезії. Зазначимо, що жанрово-стильова система творів письменника є досить різноманітною. Але якщо проблема драматичних жанрів митця розроблена в сучасному літературознавстві (Л. Дем'янівська, Л. Мороз, О. Олійник, Р. Пархомик та ін.), то його поетичні і прозові жанри залишаються малодослідженими.

Мета статті – розкрити жанрово-стильові особливості поезії Олександра Олеся й визначити відповідні домінанти його міфотворчості.

Виклад основного матеріалу дослідження. Дослідницька робота з визначення жанрово-стильової системи міфотворчості Олександра Олеся дасть змогу повніше визначити роль і місце митця в літературному процесі кінця XIX – початку XX ст., а також суголосність його творчості новим тенденціям розвитку української літератури цього періоду.

Користуючись класифікацією Г. Поспелова, М. Бондаря, у творчому доробку Олександра Олеся можна виділити жанрові

модули медитативно-розповідної, медитативно-описової й медитативно-зображальної лірики, які стали виявленням його міфопоетики [1, с. 46].

На те, що жанрові ознаки були суттєвими для творчої індивідуальності Олександра Олеся, указує використана ним традиція авторських жанрових визначень. Він називає свої твори *піснями* («Жалібна пісня», «Над колискою (пісня матері)»), «На чужині (пісня)», «Юнацька пісня», «Пісня селян», «Майова пісня»), *думами* («Дівоча доля», «Дума»), *баладами* («Балада»), *байкою* («Сучасна байка»), *романсом* («Романс»), *етюдом* («Пісня сліпих (Етюд)»), «По дорозі в Казку», «Юність», «Місячна пісня») тощо.

Провідне місце в ліриці Олександра Олеся належить *пейзажу*, який простежується у творчості письменника різних періодів. Ці пейзажі розрізняються за річним і добовим циклами, за характером зображуваного ландшафту (лісові, степові, морські, гірські), за жанровою окремішністю (як самостійний жанр і як укралення в інші жанрові утворення), за динамікою (статичні й динамічні) [2, с. 150].

Найповніше та найчіткіше окреслений такий жанр у групі *медитативно-описової лірики* Олександра Олеся, як *портрет*. Він використовується автором як засіб характеротворення, типізації й індивідуалізації персонажів. До творів цього жанру можна зарахувати «Косять коси», «Фортуна», «На вулиці між панською юрбою», «Сирітка», «Вона приходить...».

Твори *медитативно-розповідної групи* репрезентовані в Олександра Олеся жанрами пісенної, романсової лірики, сонету, елегії, поетичного маніфесту, культовими жанрами тощо. Популярність пісенних жанрів у його доробку зумовлена специфічною строфічною будовою, ритмічною, музичністю звучання.

Романси Олександра Олеся виконують соціально-психологічну й естетичну функцію – бути піснею про кохання. Найбільше своїх романсів Олександр Кандиба написав Вірі Свадковській, своїй майбутній нареченій: «Сміються, плачуть солов'ї і б'ють піснями в груди. Цілуй її, цілуй її, знов молодість не буде!» [3, с. 41]. Інтимний космос у романах Олександра Олеся набуває значення всезаповнюючого й самодостатнього всесвіту («Зрадила та, що любила», «Так, як Данте любив Беатріче», «Прийди, прийди...»).

Поет, котрий на початку свого творчого шляху оголосив основними настроями власної лірики радість і журбу, часто звертався до жанру *елегії* («Тікаю від крові до сонця, квіток», «Коли ж над нами зійде сонце», «Надії всі поховані тобою» тощо). Використання цього жанру було природним для вираження туги за Батьківщиною, уболівань за трагічну долю свого народу.

Зразком жанру *власне медитації* стала поезія Олександра Олеся «Як жити хочеться». До поезій, у яких потік свідомо-

сті спрямовується прагненням розібратися в собі, у людях, у якомусь життєвому явищі, можна зарахувати «Натхнення час – то час святий!», «Можливо, я живу уже віки», «Як любо, як безмежно любо жити», «В степу» тощо. У цих творах, скерованих усередину осмислюваного явища, автор використовує стан польоту, психологічний паралелізм.

Жанр присвяти посідає чільне місце у творчості письменника. Присвята – важлива складова збірок і поетичних книг. У структурі цілого вона виконує подвійну функцію: позалітературну та власне художню. Позалітературна функція присвяти зазвичай пов'язана з дружнім, інтимним жестом стосовно адресата, разом із тим якнайтісніше переплітається з власне художньою [1, с. 46].

У творчості Олександра Олеся налічуємо понад тридцять віршів-присвят. У поезії «І. Ч.» автор звертається до друга дитинства в один із найскладніших періодів свого життя, яке він безпосередньо пов'язував із долею України, долею свого народу. Це час, коли Україна, розділена імперіями, що воювали, згорала в полум'ї Першої світової війни. У ці години розпуки він думкою повертається в тепло дитячих років і ще раз нагадує, що назавжди залишився вірним «мужицьким сльозам» і «мужицькому гніву», юнацьким мріям, що в «серці й досі ще огонь палає» [4, с. 268].

Рідна країна для Олександра Олеся – це не лише територія. Україну поет сприймає як матір, тому повсякчас висловлює свої почуття, роздуми, мрії щодо її долі. Саме Україні-матері він присвячує дві свої поезії з тотожними назвами: «Моїй матері» [5, с. 48]. Перша, датована 1908 р., є заголовком до збірки поезій «Будь мечем моїм!». У ній звучить не просто освідчення лірика у великій синівській любові до матері. У ній – визнання, що Україна для автора – всесвіт краси, величі, любові, чарів, і найголовніше, з чим для нього асоціюється уявлення про вітчизну, – із поняттям волі. Як відомо, Олександр Олесь не просто оспівував красу української природи, а фактично сакралізував її у своїй творчості [6, с. 49]. Природа є першим складником ідіоконцепту «Україна», через її реалії поет зображує рідний край як омріяний, вільний, щасливий. Реалізаторами цього значення в поетичному світі Олександра Олеся є топи української природи, зокрема степ, ліс, поле, луг, море, небо, земля тощо. Одним із топосів, який уособлює для митця поняття вільної батьківщини, є степ. У зазначеній поезії степ постає як своєрідне кредо майбутнього митця: виховав волелюбність, навчив любити й ненавидіти, надихав мріями, позбавив відчуття національної меншовартості.

І зробившись рідним братом Вітру, простору і трав, Кидав я нудну роботу І в зеленій степ тікав... [4, с. 124].

Ліричний герой не тільки переживає, а фактично дихає в унісон із материнським ритмом, тому фізично відчуває всі проблеми та болі своєї матері. Його душу переповнює почуття гіркоти, що мати ще сумує й журиться (Україна перебуває в неволі), але все ж він – син степу, а отже, перспектива є.

Друга поезія написана в еміграції в 1926 р., тому сповнена ностальгічними почуттями й емоціями, які переживав митець, назавжди відірваний від рідного краю. Поезія написана у формі сну-марення про повернення на батьківщину. Прийом контрасту, як і в попередній поезії, створює експресивну картину нездійсненої мрії. Фантом рідної землі вибудовується завдяки топосам села, річки, житнього поля, хати, наповнених світлом сонця, теплом материнських сліз, що створює піднесений стан душевного зворушення ліричного героя. Радісний шлях додому

уособлює образ «зеленої межі». Ця ідилічна картина – «море раювання», як її називає поет, трагічно дисонує з реальною дійсністю, яка пов'язується з відчуттям холоду, де життєвий шлях – це «дорога вигнання», що уподібнюється автором до Ісусової дороги з «хрестом на плечі», муки від якої настільки нестерпні, що сліди наповнюються кров'ю [6, с. 51].

Найбільший блок становлять *присвяти літературним побратимам і вчителям Олександра Олеся*. У віршах-присвятах Тарасові Шевченку, Івану Франкові, Миколі Вороному, Ользі Кобилянській, Михайлу Лисенкові, Борису Грінченкові та багатьом іншим поет синтезує елементи традиційного ліричного портрета й жанру послання-присвяти, досягаючи різного ідейно-естетичного ефекту. Варто відзначити, що присвяти цього блоку діляться на дві групи: присвяти, написані у формі розгорнутої епітафії з приводу втрати того чи іншого митця, і присвяти ще живим людям, які гідно представляють українське мистецтво у світовому культурному просторі [7, с. 19–20].

Однією з важливих ознак посмертних присвят є філософське наповнення творів, де домінує швидше осмислення не локального мистецького явища, а глибинної сутності творчого дару, важливості мистецького служіння тощо. Показовою для першої групи є присвята В. Самійленку, де Олександр Олесь висловив думки про невдячність і трагічність долі митця, титанічну працю якого за життя гідно не цінують, бо більшість земляків «убогі й малі, щоб кобзаря зрозуміти», хоча

Стогоном був він німої землі, Сльози і кров він носив у полі, Кидав же перли і квіти [8, с. 424].

Зовсім інші емоції (радість, життєствердження) звучать у присвятах українським митцям, яких віншує поет із приводу певних урочистих дат чи подій (М. Вороному, М. Заньковецькій, П. Сакаганському та ін.).

Віршові присвяти, окрім біографічних фактів, пов'язаних із життям адресата, приховують у собі найбільш значущі в контексті поетичного діалогу реалії творчості лірика. У зв'язку з цим авторське слово неминує стає двоголосим, що відображає водночас семантичну «ауру» потенційного співбесідника і власну.

Висновки. Отже, жанрово-стильова специфіка творчості Олександра Олеся стала художнім виявом міфопоетики митця, його міфотворчості, вибудованої ним поетичної моделі й картини світу.

Розвиток жанрів здійснювався ним шляхом глибокого, художньо переконливого розкриття виражальних можливостей того чи іншого жанру, його нового змістового наповнення. Стильовою домінантою міфотворчості Олександра Олеся є те, що жанрові різновиди української поезії він доповнює жанрами інших споріднених видів мистецтва, зокрема музики, образотворчого мистецтва, танцю. Дійовим началом своєрідної спадщини митця є фольклор, осмислений на рівні змістовності фольклорних форм, народнопоетичних образів-символів.

Поетичне висловлювання у віршах-присвятах Олександра Олеся відбиває специфіку жанру й формується подієвим сюжетом і відповідним поєднанням емоційно-сміслових елементів, що в сукупності становлять оригінальне стильове явище.

Дослідження трансформованих образів, своєрідних міфологем, міфологізованих елементів у творах різних жанрів Олександра Олеся становить перспективу подальших пошуків у цьому науковому напрямі.

Література:

1. Камінчук О. Неоромантик, символіст чи романтик? Естетичні тенденції творчості Олександра Олеся / О. Камінчук // Дивослово. – 2004. – № 12. – С. 46–49.
2. Дунай П. Така непростя дорога: ідейно-естетичні параметри відгуку на драму Олександра Олеся «По дорозі в Казку» / П. Дунай // Українська мова й література в середніх школах, гімназіях, ліцеях та колегіумах. – 2005. – № 6. – С. 149–154.
3. Животко А. Історія української преси / А. Животко. – Мюнхен, 1989–1990. – 295 с.
4. Олень О. Вибране / О. Олень. – К. : Радянський письменник, 1958. – 520 с.
5. Хропко П. Трагедія серця / П. Хропко // Дивослово. – 1998. – № 7. – С. 48–50.
6. Чуб Д. Поетична творчість як фактор піднесення етнічної свідомості народу (Поезія Олександра Олеся і національне відродження України) / Д. Чуб // Народна творчість та етнографія. – 1997. – № 5–6. – С. 49–51.
7. Бесараб О.Я. Творчість Олександра Олеся / О.Я. Бесараб // Розкажіть онуку. – 2011. – № 11–12. – С. 18–20.
8. Олень О. Твори : у 2 т. / О. Олень ; упоряд., авт. передм. та приміт. Р.П. Радішевський. – К. : Дніпро, 1990. – Т. 1. – 1990. – 959 с.

Гончарук В. А. Жанрово-стильові домінуючі міфотворчості Олександра Олеся

Анотація. В статті здійснено аналіз жанрово-стильових особливостей поетических творів Олександра Олеся, охарактеризовано жанрові модуси медитативно-повідомствувальної, медитативно-описувальної та медитативно-образотвірної лірики творця, які стали виявленням його міфотворчості.

Ключові слова: поезія Олександра Олеся, міфотворчість творця, жанрово-стильові домінуючі, пейзаж, портрет, елегія, романс, посвячення.

Goncharuk V. Genre and style dominants of Oleksandr Oles's myth creativity

Summary. The author in the article analyzed the genre and style features of Oleksandr Oles's poetry, characterized genre modes of meditative and narrative, meditative and descriptive, meditative and figurative lyrics of the master. All that showed his myth creativity.

Key words: Oleksandr Oles's poetry, myth creativity, landscape, portrait, elegy, romance, dedication.